

Наказом МОН України від 10.10.2022 р. №894 видання включено до категорії «Б» за спеціальностями: 051 – економіка; 072 – фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок; 073 – менеджмент; 076 – підприємництво, торгівля та біржова діяльність; 292 – міжнародні економічні відносини

DOI 10.56197/2786-5827/2024-3-3-9

УДК 336.01

Сімавін Петро Юрійович,
асpirант,

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, 04053, Україна
email: p.simavin.asp@kubg.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-0690-6476>

Іващенко Оксана Андріївна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки,

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, 04053, Україна
email: o.ivashchenko@kubg.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8490-778X>

Researcher ID: I-4533-2018
Scopus ID: 57988234400

Simavin Petro,
Postgraduate Student,
Boris Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
18/2 Bulvarno-Kudriavskaya str., Kyiv, Ukraine, 04053
email: p.simavin.asp@kubg.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-0690-6476>

Ivashchenko Oksana,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of International Economy,
Boris Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
18/2 Bulvarno-Kudriavskaya str., Kyiv, Ukraine, 04053
email: o.ivashchenko@kubg.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8490-778X>
Researcher ID: I-4533-2018
Scopus ID: 57988234400

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ОЗНАКИ

INTELLECTUAL CAPITAL OF THE ENTERPRISE: ESSENCE OF THE CONCEPT AND MAIN SIGNS

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена розвитком цифрової економіки в Україні та ключовою роллю інтелектуального капіталу у забезпеченні конкурентоспроможності підприємств. Процес післявоєнного відновлення країни вимагатиме від вітчизняних суб'єктів господарювання активного впровадження інновацій, створення нових знань і технологій, що, у свою чергу, підкреслює важливість удосконалення механізму управління інтелектуальним капіталом підприємств.

Матеріали та методи. У статті здійснено всебічний аналіз наукових праць, які досліджують сутнісні характеристики та теоретико-методологічні підходи до управління інтелектуальним капіталом підприємства. У межах дослідження було застосовано такі наукові методи, як абстрагування й узагальнення, логічний аналіз та таблично-графічний метод.

Результати і обговорення. За результатами узагальнення проаналізованих визначень запропоновано трактувати інтелектуальний капітал підприємства як нагромаджену сукупність інтелектуальних здібностей персоналу та створених чи придбаних нематеріальних активів, що мають економічну цінність і здатні генерувати інновації та брати участь у створенні прибутку чи отриманні соціального ефекту. Виділено такі специфічні ознаки інтелектуального капіталу, як неадитивність, невідчуженість від людини, втрачення цінності за умови невикористання, швидке поширення, обмежені можливості вимірювання та оцінки, схильність до морального зношування через старіння знань.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що інтелектуальний капітал підприємства – це особливий вид капіталу, для якого характерне поєднання інтелектуальних здібностей персоналу, технічних інновацій, програмних продуктів, стійких відносин із споживачами та партнерами. Синтез складових інтелектуального капіталу дає змогу продукувати нові знання, стимулює інноваційний розвиток підприємства та сприяє підвищенню його конкурентоспроможності.

Ключові слова: цифрова економіка, інтелект, капітал, інтелектуальний капітал підприємства, нематеріальні активи, інновації, нові знання, конкурентоспроможність

Introduction. The relevance of the study is due to the development of the digital economy in Ukraine and the key role of intellectual capital in ensuring the competitiveness of enterprises. The process of post-war reconstruction of the country will require Ukrainian business entities to actively introduce innovations, create new knowledge and technologies, which, in turn, emphasizes the importance of improving the mechanisms for managing the intellectual capital of enterprises.

Materials and methods. The article carries out a comprehensive analysis of scientific works that study the essential characteristics and theoretical and methodological approaches to the management of enterprise intellectual capital. The study used such scientific methods as abstraction and generalization, logical analysis, and the tabular and graphical method.

Results and discussion. According to the results of the generalization of the analyzed definitions, it is proposed to interpret the intellectual capital of the enterprise as an accumulated set of intellectual abilities of the staff and created or acquired intangible assets that have economic value and are capable of generating innovations and participating in the creation of profit or obtaining a social effect. Such specific signs of intellectual capital as non-additivity, non-alienation from a person, loss of value in case of non-use, rapid spread, limited possibilities of measurement and evaluation, tendency to moral wear and tear due to aging of knowledge are highlighted.

Conclusions. According to the results of the conducted research, it can be stated that the intellectual capital of the enterprise is a special type of capital, which is characterized by a combination of intellectual abilities of the staff, technical innovations, software products, stable relations with consumers and partners. Synthesis of the components of intellectual capital makes it possible to produce new knowledge, stimulates the innovative development of the enterprise and helps to increase its competitiveness.

Keywords: digital economy, intelligence, capital, intellectual capital of the enterprise, intangible assets, innovations, new knowledge, competitiveness

JEL Classification: L25, O34

Вступ. Ключовим трендом розвитку провідних країн світу є становлення цифрової економіки. Цей процес не оминув і Україну, хоча високих темпів цифровізації національної економіки країни у довоєнний період не спостерігалось. В умовах війни пріоритетним напрямом розвитку цифрової економіки стала сфера військових технологій. Післявоєнне відновлення країни вимагатиме від вітчизняних суб'єктів господарювання впровадження інноваційних змін (Венгер, 2022; Кушніренко, 2023; Гуменюк, 2022), генерації нових знань, що, в свою чергу, обумовлює необхідність удосконалення механізму управління інтелектуальним капіталом підприємств. На думку науковців, саме інтелектуальний капітал є найважливішим чинником забезпечення конкурентоспроможності підприємства в умовах цифрової економіки. Концепція інтелектуального капіталу отримала широкий розвиток у 90-х роках ХХ століття, водночас, до цього часу не існує єдиного визначення цієї категорії. Завданнями запропонованої статті є огляд наукових підходів до трактування сутності інтелектуального капіталу, формулювання авторського визначення цього поняття та характеристика ознак інтелектуального капіталу.

Матеріали та методи. Для дослідження були використані наукові публікації, що розкривають сутнісні характеристики та підходи до управління інтелектуальним капіталом підприємства. Проведений огляд наукової літератури за визначеною тематикою засвідчив про наявність значної кількості трактувань цього терміна, що обумовлює потребу в його уточненні. При написанні статті застосувались такі методи дослідження: наукове абстрагування та узагальнення (для аналізу трактувань сутності інтелектуального капіталу), логічний аналіз (для уточнення ознак інтелектуального капіталу), таблично-графічний метод (для уточнення результатів дослідження).

Результати і обговорення. Для уточнення сутності категорії “інтелектуальний капітал” розглянемо зміст понять “інтелект” та “капітал”.

У психологічних словниках термін “інтелект” визначається як ум, розсудок, розум; здатність людини мислити. При цьому мається на увазі певний рівень розвитку розумової діяльності особистості, що забезпечує можливість здобувати все нові знання й ефективно використовувати їх в процесі життєдіяльності (Шапар, 2007). Інтернет-ресурси пропонують таке визначення цього терміну: інтелект – це сукупність загальних розумових здібностей: здатність орієнтуватися в навколошньому середовищі, адекватно його відображати, перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ і передавати соціальний досвід; спроможність вирішувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати¹.

Категорія “капітал” є однією із ключових та однією із найскладніших в економічній науці. Існують різні підходи до визначення сутності капіталу (наприклад, макроекономічний і мікроекономічний), а також різні концепції (наприклад, збереження фінансового та фізичного (реального) капіталу). На різних етапах розвитку економічної науки вчені по різному підходили до трактування цієї категорії. Так, представники класичної політичної економії (А. Сміт, Д. Рікардо, Ж. Б. Сей) ототожнювали капітал із засобами виробництва, марксистська економічна теорія трактувала капітал як носій відносин з експлуатації найманої праці капіталістами, монетаристи ототожнюють капітал з грошима або їх замінниками, а прихильники маржиналізму вважають, що капітал – це самозростаюча вартість.

Сучасні вітчизняні дослідники вважають, що капітал підприємства - це:

- всі види майнових та інтелектуальних цінностей, вкладених інвестором в об'єкти підприємницької діяльності з метою отримання прибутку (Ізюмська, 2022);
- сукупність грошових, матеріальних і нематеріальних активів суб'єкта господарювання, що мобілізовані з різних джерел та залучені до участі в операційних та інвестиційних процесах із метою отримання доходу та/або максимізації ринкової вартості його активів (Кремень, 2020);
- інтегральний запас цінностей у формі інтелектуальних ресурсів, а також фінансових

¹ <https://nuph.edu.ua/slovnik-psihologichnih-terminiv/> (дата звернення: 01.06.2024 р.)

і матеріальних ресурсів (активів), що задіюються в економічний процес і здатні приносити дохід (Дмитрук, 2020).

Розглянемо, як поєднуються сутнісні характеристики понять “інтелект” та “капітал” у визначеннях категорії “інтелектуальний капітал підприємства”, наданих сучасними вітчизняними науковцями (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення поняття “інтелектуальний капітал підприємства” у науковій літературі

Автори	Визначення поняття
Кондратюк Ю. В.	нагромаджена підприємствами у процесі інтелектуальної діяльності сукупність знань, досвіду, навичок, здібностей, компетентностей, креативності, соціальних зв’язків та взаємовідносин, створених або придбаних інтелектуальних та інформаційних продуктів, що мають економічну цінність і використовуються у процесі виробництва, розподілу та обміну продукції та інших споживчих вартостей з метою отримання прибутку (Кондратюк, 2023, с. 43);
Могилевська О. Ю., Павловський С. А., Ціпоренко С. Ю.	три категорії нематеріальних активів: людський капітал, організаційний капітал (або структурний капітал) і капітал відносин (також соціальний капітал або капітал клієнтів) (Могилевська, 2024, с. 102);
Паргин Г. О., Загородній А. Г.	комплекс нематеріальних ресурсів, об’єктів інтелектуальної власності, можливостей і знань, якими володіє чи які контролює компанія і який спроможний постійно генерувати інновації, тобто підтримувати неперервний процес трансформації нових знань у нові товари та послуги та на основі цього впливати на ефективність функціонування компанії та її конкурентоздатність на ринку (Паргин, 2022, с. 32);
Пунда О. О., Арзянцева Д. А., Захаркевич Н. П.	нематеріальний актив суб’єкта господарювання, утворений на основі взаємодії людського, емоційного, структурного, організаційного капіталів та капіталу відносин, синтез яких дає змогу продукувати нові знання, стимулює інноваційний розвиток підприємства та сприяє підвищенню його конкурентоздатності (Пунда, 2021, с. 14);
Собко О. М.	сукупність економічних відносин, які виникають між підприємцями та найманими працівниками – власниками індивідуального інтелектуального капіталу щодо пошуку, перетворення, збагачення, дифузії (поширення) і використання знань, генерованих інтелектом, а також розподілу та перерозподілу створеної доданої вартості, що позитивно динамізує процес капіталізації підприємства (Собко, 2014, с. 83);
Шевченко Л. С., Грищенко О. А., Камінська Т. М.	інтелектуальні здібності людей (до сприйняття нової інформації, навчання, перепідготовки, здатність неординарно мислити і формувати ідеї) у сукупності зі створеними ними матеріальними й нематеріальними засобами, які використовуються в процесі інтелектуальної праці (Шевченко, 2014, с. 74);
Шульга О. В.	сукупність нематеріальних активів підприємства, які в процесі відтворення створюють інтелектуальну додану вартість і сприяють зростанню його доходів та підвищенню конкурентоздатності (Шульга, 2023, с. 31)

Джерело: узагальнено автором

Як бачимо, у більшості із наведених визначень інтелектуального капіталу фігурують такі складові, як інтелектуальні здібності персоналу та нематеріальні активи підприємства. При цьому наголошується, що цей комплекс ресурсів тоді приймає форму інтелектуального капіталу, коли він має економічну цінність і використовується у процесі виробництва, розподілу та обміну продукції з метою отримання прибутку (Кондратюк, 2023) та спроможний постійно генерувати інновації, тобто підтримувати неперервний процес трансформації нових знань у нові товари та послуги (Паргин, 2022).

О. Ю. Могилевська, С. А. Павловський та С. Ю. Ціпоренко сутність інтелектуального капіталу розкривають через визначення таких його структурних елементів: людського капіталу, організаційного або структурного капіталу та капіталу відносин (Могилевська, 2024). Щодо цього трактування варто зауважити, що до складу інтелектуального капіталу включаються не всі елементи людського капіталу, зокрема не слід включати здоров'я, морально-етичні якості, фізичну силу працівників, адже вони не належать до інтелектуальних характеристик персоналу підприємства. Дискусійно, на наш погляд, є думка дослідника О. В. Шульги, який трактує інтелектуальний капітал як сукупність лише нематеріальних активів підприємства (Шульга, 2023). Згідно з нашими міркуваннями таке трактування не є повним, оскільки у ньому не враховані інтелектуальні здібності персоналу.

Узагальнюючи означені підходи, пропонуємо трактувати інтелектуальний капітал підприємства як нагромаджену сукупність інтелектуальних здібностей персоналу та створених чи приданих нематеріальних активів, що мають економічну цінність і здатні генерувати інновації та брати участь у створенні прибутку чи отриманні соціального ефекту.

Інтелектуальний капітал підприємства – це особливий вид капіталу, для якого характерні такі специфічні ознаки: неадитивність, невідчуженість від людини, втрачення цінності за умови невикористання, швидке поширення, обмежені можливості вимірювання та оцінки, схильність до морального зношування через старіння знань (рис. 1).

Рис. 1. Ознаки інтелектуального капіталу

Джерело: розробка автора

Неадитивність інтелектуального капіталу підприємства означає, що його вартість не зменшується у процесі використання і не збільшується просто від того, що в нього інвестують (Шевченко, 2014). Характерною ознакою інтелектуального капіталу є його *невідчуженість* від людини, працівника підприємства. Працівник підприємства є власником індивідуального інтелектуального капіталу, однак це не означає, що його інтелектуальні здібності можуть стати складовою інтелектуального капіталу підприємства. Для цього потрібно створити певні умови для мотивування інтелектуальної активності персоналу. Водночас, *невикористання* інтелектуального капіталу може привести до його *зникнення або втрати цінності*.

Особливістю інтелектуального капіталу є також його *швидке поширення* завдяки розвитку інформаційних технологій, які постійно нарощують свої можливості збирання і передачі знань (Собко, 2014). Для інтелектуального капіталу підприємства характерні *обмежені можливості вимірювання та оцінки*. На сьогоднішній день наукою ще не розроблена методика оцінки інтелектуального капіталу підприємства в традиційній системі бухгалтерського обліку, оцінюванню підлягають лише окремі його елементи, зокрема відображені у статті балансу “Нематеріальні активи”.

Негативною ознакою інтелектуального капіталу дослідники називають його *схильність до морального зношування*. Дослідники вважають, що це відбувається через старіння знань (Турчина, 2023). Крім того, причиною зносу є також старіння психофізичних функцій людського організму. Тут варто зауважити, що така ознака характерна не лише для інтелектуального капіталу. Морального зношування зазнають і основні засоби виробництва, які відносяться до матеріального капіталу підприємства.

Висновки. В рамках проведеного дослідження виявлено, що сучасні науковці пропонують різноманітні визначення сутності поняття “інтелектуальний капітал”. Критичний аналіз наявних визначень дозволив запропонувати трактувати інтелектуальний капітал підприємства як нагромаджену сукупність інтелектуальних здібностей персоналу та створених чи придбаних нематеріальних активів, що мають економічну цінність і здатні генерувати інновації та брати участь у створенні прибутку чи отриманні соціального ефекту. Серед специфічних ознак інтелектуального капіталу виділено такі, як неадитивність, невідчуженість від людини, втрачення цінності за умови невикористання, швидке поширення, обмежені можливості вимірювання та оцінки, схильність до морального зношування через старіння знань. Подальші наукові дослідження плануються спрямувати на більш детальне вивчення складових інтелектуального капіталу.

Список використаних джерел

1. Венгер В., Романовська Н. Механізми та напрями фінансування української промисловості у повоєнний період: світовий досвід. *Науковий вісник Міжнародної асоціації науковців. Серія: економіка, управління, безпека, технології.* 2022. 1(3). URL: <https://doi.org/10.56197/2786-5827/2022-1-3-4>
2. Кушніренко О., Гахович Н. Імплементація європейських принципів в стратегічному плануванні повоєнного відновлення України. *Науковий вісник Міжнародної асоціації науковців. Серія: економіка, управління, безпека, технології.* 2023. 2(2). URL: <https://doi.org/10.56197/2786-5827/2023-2-2-2>
3. Гуменюк В. В. Зарубіжний досвід повоєнної трансформації державного управління і уроки для України. *Економіка України.* 2022. № 8. С. 34–54. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.034>.
4. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Пропор, 2007. 640 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf (дата звернення: 5.11.2024).
5. Ізюмська В. А. Аналіз теоретичних підходів до визначення дефініції “капітал підприємства”. *Економіка та суспільство.* 2022. Випуск 35. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-35>
6. Кремень В. М., Кремень О. І., Кравченко А. В. Теоретичні засади управління

капіталом підприємства. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 11. С. 19-22.

7. Дмитрук В. О., Максимець Ю. В. Сутність категорії “капітал підприємства” відповідно до сучасних досліджень в цій сфері. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/101.pdf

8. Кондратюк Ю. В. Удосконалення управління інтелектуальним капіталом будівельних підприємств : дис. ... докт. філософ.; спец. 051 – “Економіка”. Київ: КНУБА, 2023. 215 с.

9. Могилевська О. Ю., Павловський С. А., Ціпоренко С. Ю. Розвиток інтелектуального капіталу в стратегії розвитку міської території. *Київський економічний науковий журнал*. 2024. № 5. С. 101-107. URL: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2024-5-15>

10. Партин Г. О., Загородній А. Г. Інтелектуальний капітал суб’єкта господарювання: сутність, складники, методи оцінювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2022. Випуск 45. С. 30-41.

11. Пунда О. О., Арзянцева Д. А., Захаркевич Н. П. Теоретична сутність та компонентна структура інтелектуального капіталу підприємства. *Наука, технології, інновації*. 2021. № 3. С. 10-19.

12. Собко О. М. Інтелектуальний капітал підприємства: концептуалізація–функціонування–розвиток. Монографія. Тернопіль: Крок, 2014. 360 с.

13. Шевченко Л. С., Гриценко О. А., Камінська Т. М. та ін Нематеріальна економіка: управління формуванням і використанням інтелектуального капіталу/ за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2014. 404 с.

14. Шульга О. В. Інтелектуальний капітал: сутність та напрями використання. *Economics Bulletin*. 2023. № 4. С. 28-34.

15. Турчина С. Г., Азаров В. В. Інтелектуальний капітал та інтелектуальна власність: визначення і особливості розвитку в умовах глобальних трансформацій. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск 52. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-81>

References

1. Venger, B., Romanovska, H. (2022). “Mechanisms and Directions of Financing Ukrainian Industry in the Post-War Period: the World Experience”, *Scientific Bulletin of International Association of Scientists. Series: Economy, Management, Security, Technologies*, 1(3). URL: <https://doi.org/10.56197/2786-5827/2022-1-3-4>
2. Kushnirenko, O. and Gakhovich, H. (2023). “Implementation of European Principles in Strategic Planning of Post-War Recovery of Ukraine”, *Scientific Bulletin of International Association of Scientists. Series: Economy, Management, Security, Technologies*, 2023. 2(2). URL: <https://doi.org/10.56197/2786-5827/2023-2-2-2>
3. Humeniuk, V. (2022), “Zarubizhnyi dosvid povoiennoi transformatsii derzhavnoho upravlinnia i uroky dlia Ukrayny”, *Ekonomika Ukrayny*, vol. 8, pp. 34–54. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.034>.
4. Ivanov, S. V. (2019), “Ekonomiche vi
4. Shapar, V. B. (2007), “Modern explanatory psychological dictionary”. Kharkiv : Prapor, 640 p. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf
5. Iziumska, V. A. (2022), “Analysis of theoretical approaches to determining the definition of “enterprise capital””, *Ekonomika ta suspilstvo*. Vol. 35. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-35>
6. Kremen, V. M., Kremen, O. I. and Kravchenko, A. V. (2020). “Theoretical principles of enterprise capital management”, *Ekonomika. Finansy. Pravo*, Vol. 11, pp. 19-22.
7. Dmytryuk, V. O. and Maksymets, Yu. V. (2020), “The essence of the “enterprise capital” category according to modern research in this area”, *Efektyvna ekonomika*, Vol. 5, URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/101.pdf
8. Kondratuk, Yu. V. (2023). “Improvement of intellectual capital management of construction enterprises”: dys. ... dokt. filosof.; spets. 051 “Ekonomika”. Kyiv: KNUBA, 215 p. URL: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2024-5-15>
9. Mohylevska, O. Yu., Pavlovskyi, S. A. And Tsiporenko, S. Yu. (2024). “Development of

intellectual capital in the strategy of development of the urban area”, *Kyivskyi ekonomichnyi naukovyi zhurnal*, Vol. 5, pp. 101-107.

10. Partyn, H. O. and Zahorodnii, A. H. (2022), “Intellectual capital of a business entity: essence, components, assessment methods”, *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky*, Vol. 45, pp. 30-41.
11. Punda, O. O., Arziantseva, D. A. and Zakharchevych, N. P. (2021), “The theoretical essence and component structure of the enterprise's intellectual capital”, *Nauka, tekhnolohii, innovatsii*, Vol. 3, pp. 10-19.
12. Sobko, O. M. (2014), “Intellectual capital of the enterprise: conceptualization–functioning–development”, *Monohrafiia. Ternopil: Krok*, 360 p.
13. Shevchenko, L. S., Hrytsenko O. A., Kaminska T. M. ta in., “Intangible economy: managing the formation and use of intellectual capital” : monohrafiia; za red. L. S. Shevchenko. Kharkiv: Pravo, 2014. 404 p.
14. Shulha, O. V. (2023), “Intellectual capital: essence and directions of use”, *Economics Bulletin*, Vol. 4., pp. 28-34.
15. Turchina, S. H. and Azarov, V. V. (2023), “Intellectual capital and intellectual property: definition and features of development in the conditions of global transformations”, *Ekonomika ta suspilstvo*, Vol. 52. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-81>

Стаття надійшла до редакції 03.06.2024 р.

Рецензовано 20.08.2024 р.

Опубліковано 30.08.2024 р.